

ข้อมูลเศรษฐกิจและสังคม

ภูเก็ตเมืองเก่ากว่า 1800 ปี

เมืองกลางเป็นชุมชนโบราณมาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 700 ในหนังสือภูมิศาสตร์ ของปีโตเล มีกล่าวถึง การเดินทางจากสุวรรณภูมิไปแหลมมลายูที่อยู่ทางใต้ จะต้องผ่านแหลมจิงซีลอน (Junk Ceylon) เสียก่อน แหลมจิงซีลอนนี้ก็คือ “แหลมสลา” หรือ “แหลมกลาง” นั่นเอง นอกจากนี้ในหนังสือจีนของเจาซูกัว (Tchau Jou-Koua) ซึ่งพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 1768 ก็ระบุชื่อเมืองสิลัน (Si-lan) ว่าเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรศรีวิชัย

ในสมัยโบราณเกาะกลางยังมีสภาพเป็นแหลมอยู่ กัปตันเรือชาวอังกฤษชื่อ โทมัส ฟอร์เรสต์ (Thomas Forrest) เดินทางจากอินเดียมายังหมู่เกาะมะริด ได้แวะมาที่เกาะกลาง และเขียนรายงานไว้ว่า “เกาะ Jan Sylan ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของอ่าวเบงกอล และแยกออกจากแผ่นดินใหญ่โดยช่องแคบอันเต็มไปด้วยทรายยาวประมาณหนึ่งไมล์ ช่องแคบนี้จะถูก น้ำท่วมเวลาน้ำขึ้น (น้ำขึ้นสูงสุดประมาณ 10 ฟุต) และตอนเหนือสุดของช่องแคบก็เป็นท่าเรือที่ดีเยี่ยม เรียกว่า ปากพระ Popra” กัปตันฟอร์เรสต์เดินทางมาที่เกาะนี้เมื่อ พ.ศ. 2327 ได้กลับไปตีพิมพ์รายงานของเขาในกรุงลอนดอนเมื่อ พ.ศ. 2335 คำว่า Junk ของปีโตเลมี หรือ Jan ของกัปตันฟอร์เรสต์นั้น มีผู้สันนิษฐานว่ามาจาก อุยัง หรือ "Ujung" ซึ่งแปลว่า "ปลายสุด" คือแหลม ส่วนคำว่า "Ceylon" หรือ "Syland" หรือ "ซาลัง" นั้น คงจะมาจากคำว่า "ลาแล" ซึ่งแปลว่า "หญ้าคา" หรือคำว่า สิแร ซึ่งแปลว่า พลุ ทั้งสองคำนี้เป็น คำภาษาพื้นเมืองเดิมของคนที่อยู่ในแถบนี้มาก่อนซึ่งปัจจุบันเรียกว่า "ชาวเล"

เมืองกลางในระยะแรกคงเป็นเพียงชุมชนเล็ก ๆ สำหรับแวะพักของเรือสินค้าเท่านั้น จนกระทั่งมีชื่อปรากฏในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ว่าเป็นเมืองรวมกับเมืองตะกั่วป่า เรียกว่า เมืองตะกั่วกลาง เป็นเมืองหนึ่งในเมืองสิบสองนักษัตร ใช้ตราประจำเมืองเป็นรูปสุนัข อันหมายถึงปีจอ ต่อมาสมัยกรุงศรีอยุธยา หัวเมืองชายทะเลตะวันตกเกิดความสำคัญขึ้น เพราะมีแร่ดีบุกอุดมสมบูรณ์ พ่อค้าต่างประเทศต้องการมากจึงได้ยกเมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองกลาง เป็นหัวเมืองขึ้นตรีขึ้นฝ่ายกลาโหมทั้งสามเมือง

สำหรับสภาพทางภูมิศาสตร์ของเมืองกลางนั้นประมาณ พ.ศ. 2229 ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ่อค้าชาวฝรั่งเศสที่ได้มาทำการค้าขายกับเมืองกลาง ได้บรรยายสภาพทั่ว ๆ ไปของเมืองกลางในจดหมายเหตุว่า “เป็นเกาะเล็กๆ วัดโดยรอบยาวประมาณ 35 ไมล์ ตั้งอยู่ริมชายทะเลฝั่งตะวันตกแหลมมะละกาห่างจากฝั่งประมาณระยะทางปืนสั้น และอยู่ในระหว่าง 6 และ 8 องศาของละติจูดเหนือ ตามเกาะภูเก็ตินี้เต็มไปด้วยป่าไม้ที่บึง ซึ่งมีแต่เสือ ช้างแรด และสัตว์ร้ายอย่างอื่นอาศัยอยู่เท่านั้น และแรดนั้นบางทีพวกเราก็ต้องรับประทานเป็นอาหารต่างเนื้อโคก็มี”

นอกจากเมืองกลางจะมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าดงดิบ เต็มไปด้วยสิ่งสสารสัตว์แล้ว เมืองกลางยังมีท่าเรือที่ดีทางฝั่งตะวันตกอีกด้วย ดังที่กัปตันฟรานซิส โลท์ ได้พรรณนาใน รายงาน ลงวันที่ 11 มกราคม 2326 ว่า “เกาะภูเก็ตินี้ท่าเรือกว้างมากทางด้านตะวันตกปลอดภัยทุก ๆ ฤดู ท่าเรือดียิ่ง ดินก็อุดม และอากาศก็ถูกสุขลักษณะ” ประมาณ พ.ศ. 2367 ร้อยโทเจมส์ โลว์ ชาวอังกฤษได้เดินทางจากเกาะปีนัง (เกาะปริงค์ ออฟเวลส์) ได้แวะผ่านสถานที่ต่าง ๆ เช่น ไทรบุรี สตูล ตรัง กลาง พังงา เป็นต้น ได้บันทึกเกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ของเมืองกลาง ดินฟ้าอากาศความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในดินสินในน้ำ ทั้งเปรียบเทียบกับสภาพเมืองกลางที่กัปตันฟอร์เรสต์ (พ.ศ.2327) ได้บันทึกไว้ว่า “นายฟอร์เรสต์ กล่าวไว้ว่า เกาะกลางนี้ยาวประมาณ 40 ไมล์ และกว้างประมาณ 15 ไมล์ ทิศทางคือตะวันออกเฉียงใต้ก่อนตะวันออก (E.S.E.) และตะวันตกเฉียงเหนือก่อนไปทางเหนือ (N.N.W.)

น่าสังเกตว่ามันมีที่ทอดสมอย่างดีโดยรอบตามพื้นที่ที่เป็นโคลนและแยกจากแผ่นดินใหญ่ โดยมีช่องแคบปากพระ (Papra) คั่นอยู่ ซึ่งเมื่อระดับน้ำขึ้นสูงจะท่วมในฤดูใบไม้ผลิ กระแสน้ำขึ้นประมาณ 10 ฟุต ในแผนที่ทะเลของฮอर्सเบิร์ก ข้าพเจ้าได้เห็นขนาดกว้างยาวของเกาะนี้ ซึ่งลงไว้ในแผนที่อย่างถูกต้องละเอียดลออมากกว่า คือ กว้างไมล์และ ลึกไมล์” (ต้นฉบับเว้นว่างไว้ ซึ่งความยาวของเกาะกลางจริงๆ ยาวประมาณ 30.3 ไมล์ กว้างประมาณ 13.2 ไมล์)

ชาวพื้นเมืองคนหนึ่งจากชายฝั่งทะเลโจฬะมณฑลซึ่งพำนักอยู่ที่เมืองตรัง และมัก เดินทางผ่านช่องแคบดังกล่าวเสมอๆ นั้นได้บอกให้ข้าพเจ้าทราบว่ามีขนาดบรรทุก 100 ตัน สามารถแล่นผ่านช่องแคบนั้นได้เวลาน้ำขึ้นสูง แต่ว่าช่องนั้นแคบมาก มันทอดไปตามชายฝั่งทะเลของแผ่นดินใหญ่ของปากพระ กลางมีดินอุดมสมบูรณ์ ชาวพื้นเมืองได้ทดลองความจริงนี้แล้ว และโดยที่ไม่มีลมหนาวรบกวนในช่วงระยะเวลาอันยาวนาน และตั้งอยู่ในเขตอิทธิพลของลมมรสุม จึงทำให้สามารถปลูกเครื่องเทศและพริกไทยได้ดีรวมทั้งผลไม้เมืองร้อนทั้งหมด และพืชผักสำหรับประกอบอาหารยุโรป ชาวพื้นเมืองผู้หนึ่งบอกข้าพเจ้าว่า ได้มีการทดลองปลูกพริกไทยและมันก็ขึ้นเจริญงอกงามดี ดูเหมือนว่าผลิตผลเหล่านี้ได้ผลดีเต็มที่เหมือนที่ปีนัง ถ้าพิจารณาในข้อที่ว่า ทั้งสองเกาะนี้มีดินฟ้าอากาศคล้ายคลึงกัน ปล่อยให้ประโยชน์มากกว่าเกาะปีนังในด้านที่มีดินสมบูรณ์พื้นกว้างใหญ่พื้นดินของเกาะกลางเปรียบเทียบกับของเกาะปีนังแล้วเกือบเป็นสามเท่าของเกาะปีนัง เกาะกลางมีน้ำสมบูรณ์ดี ทุกหุบเขามีธารน้ำเล็ก และลำธารที่เชิงเขาก็มีน้ำพุมาก มีน้ำหลายสายขนาดไม่ใหญ่นัก ไหลผ่านหมู่บ้านท่าเรือ ทำให้ประชาชนในตัวเกาะได้อาศัย ใช้น้ำในแม่น้ำลำคลอง อ่าวจอดเรือดี วิเศษจริงๆ และสามารถป้องกันอ่าวนี้ให้ปลอดภัยจากการรุกราน ทั้งปวงได้อย่างง่ายดาย”

ก่อนหน้า พ.ศ.2384 ไม่มีเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ระบุว่า เกาะกลางมีเมือง 2 เมือง คือ เมืองกลาง และเมืองภูเก็ต มีการแบ่งเขตแดนกันอย่างไรจน พ.ศ.2384พงศาวดารเมืองกลางได้บันทึกไว้ว่า เมืองกลาง และ เมืองภูเก็ตเป็นคนละเมืองกัน (ในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148-2163) ได้ปรากฏชื่อเกาะภูเก็ตขึ้น เมื่อพ.ศ. 2169 โดยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้พระราชทานที่ดินให้พวกฮอลันดาสร้างสถานีเก็บสินค้า (จึงเรียกกันว่าห้าง) ขึ้นที่แถบปากน้ำเจ้าพระยาแล้วให้ตั้งสาขาขึ้นที่เกาะภูเก็ตและนครศรีธรรมราช จึงเข้าใจว่าคงจะเป็นในสมัยนี้เองที่ได้เกิดเมืองภูเก็ตขึ้นอีกเมืองหนึ่งบนแหลมสลา) ดังข้อความในพงศาวดารที่ว่า “เขตแดนเมืองภูเก็ตกับเมืองกลางเอาบางคูคดชื่อตามคลองน้ำเป็นแดน ว่าเมืองภูเก็ตเดิมเป็นเมืองใหญ่กลับมาขึ้นกับเมืองกลาง เขตแดนฝ่ายตะวันตกหินชายปลาย ตะโหนด (หาดสุรินทร์) ฝ่ายตะวันออกเกาะมะพร้าว อ่าวตันแก (อ่าวตุ๊กแก) แหลมหง้า (แหลมงา) แหลมมัดผ้า (แหลมพับผ้า) เป็นแขวงเมืองภูเก็ต ตลอดออกไปเกาะยาว เกาะอลัง (เกาะลัง) เกาะกล้วย (เกาะเล็กๆ ใกล้แหลมมลายู) แหลมบามู (แหลมยามู) เกาะแรดนาคา เกาะระวะ (เกาะราโว) เกาะนาร (เกาะทะนาร) เกาะเป่าไถ้ (เกาะปาโย) เกาะชง้า (เกาะง้า) อ่าวพารามา (อ่าวปากพระ เกาะบาหนัด (เกาะยาหนัด กาะคุลา (เกาะลา) ตลอดมาแหลมคอเวน (แหลมคอเอน) ปากหญิง (ปากคลองบ้านด่านหยิก) แหลมปากพระ ท่าข้ามน้ำหมอน ปากพระคนละปาก ฝ่ายเมืองตะกั่วทุ่ง ปากพระว่า เจ้าพระยาอินทวงศา ตั้งวังปราบที่ปลู่วังขึ้น ยังไม่สำเร็จ รู้ว่าจบแผ่นดินตก” (ชื่อในวงเล็บ คือ ชื่อที่เรียกกันในปัจจุบัน) จากพงศาวดาร คลองบางคูคดเป็นเส้นคั่นเขตแดนของเมืองกลางและเมืองภูเก็ตบนเกาะ ส่วนในทะเลด้านตะวันออก ตั้งแต่เกาะมะพร้าวลงไปทางใต้ไปทาง แหลมงา แหลมพับผ้า เป็นเขตแดนเมืองภูเก็ตตั้งแต่เกาะยาว เกาะลังขึ้นไปทางเหนือจนถึงแหลมปากพระเป็นเขตแดนเมืองกลาง ส่วนปากพระอีกปากหนึ่ง เป็นเขตแดนเมืองตะกั่วทุ่งจะเห็นได้ว่าเมืองกลางนั้นตั้งอยู่ทางเหนือของเกาะ และเมืองภูเก็ตอยู่ทางใต้ แนวเขตแดนเดิมนี้ยังคงใช้เป็นแนวเขตแดนระหว่างอำเภอมืองภูเก็ตกับอำเภอลาดตาลตลอดมาจนปัจจุบัน คลองบางคูคดนั้น ปัจจุบันขึ้นเขมหมดแล้ว แต่ก็ยังเป็นแนวเขตระหว่างตำบลเกาะแก้วของอำเภอมืองภูเก็ต กับตำบลศรีสุนทรของอำเภอลาดตาลอยู่

หลังจากอังกฤษเริ่มขยายกิจการค้ามายังบริเวณช่องแคบมะละกาและจีน ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 การผลิตและค้าดีบุกในเมืองกลางก็ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทางกรุงเทพฯ จึงเริ่มให้ความสนใจต่อเมืองกลางมากขึ้น ส่งขุนนางผู้ใหญ่ออกไปดูแลโดยตรงจนกระทั่งพม่ายึดและเผาทำลายเมืองกลางในปี พ.ศ. 2352 เมืองกลางจึงเกือบกลายเป็นเมืองร้าง เพราะ มีการรวบรวมผู้คนตั้งเป็นเมืองใหม่ที่พังงา บนฝั่งตรงกันข้าม จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2367 จึงย้ายกลับไปตั้งเมืองใหม่ที่กลาง แต่ยังคงขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราช จนถึงปี พ.ศ. 2383 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นกับเมืองพังงา

ในสมัยพระยาบริรักษ์ภูธร (แสง) ในระยะที่โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองกลางขึ้นใหม่บริเวณบ้านทุ่งคาได้กลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ขึ้นมา คือเมืองภูเก็ต เนื่องจากมีแหล่งแร่ดีบุกที่อุดมสมบูรณ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสเมืองภูเก็ตในปี พ.ศ. 2433 ทรงบันทึกไว้ว่า “เป็นเมืองใหญ่โต แปลกกว่าที่เราได้เห็น 19 ปีมาแล้วมาก แต่เป็นเมืองจีนมีแต่เจ๊กมาก ตึกรามบางแห่งเก่า บางแห่งใหม่ สกปรก ถนนก็ว่าโหม่งเพ็ง แต่งขึ้นแต่ทั้งแต่งแล้วเช่นนี้ก็ยังไม่เต็มที ฝนตกลงมายังเป็นหล่มเป็นโคลนมาก จะต้องคิดแต่งใหม่ให้เสมออยู่จะได้...เหมืองที่ทำอยู่เดี๋ยวนี้ ยืนยันว่าเป็นเหมืองใหญ่ 62 ตำบล เหมืองน้อย 69 ตำบล รวม 131 เหมือง มีคนทำการอยู่ในเหมืองทั้งสิ้น 8,984 คน มากกว่าที่ตะกั่วป่า เท่าตัว และที่ระนอง 3 เท่าตัว...”

ในปี พ.ศ. 2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งมณฑลภูเก็ตขึ้น และแต่งตั้งให้พระยาทิพโกษา (โต โชติเสถียร) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล คนแรกระหว่างปี พ.ศ. 2437 - 2441 เป็นผู้วางรากฐานการปฏิรูปมณฑลภูเก็ต ดำเนินการ แบ่งเขตการปกครองออกเป็นเมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน จัดตั้งกองตำรวจภูธรเพื่อรักษาความสงบภายในจัดตั้งระบบศาลหัวเมือง มีการจัดเก็บภาษีเป็นของรัฐโดยตรง ปฏิรูปการทำเหมืองแร่โดยนำเอาเทคนิควิธีการใหม่มาใช้ มีการจัดตั้งโรงเรียนเป็นครั้งแรกที่วัดมงคลนิมิตร มีการจัดตั้งโรงพยาบาลที่ทันสมัยขึ้น

การปฏิรูปมณฑลภูเก็ต ซึ่งวางพื้นฐานไว้โดยพระยาทิพโกษาได้สำเร็จ และบรรลุผลตามเป้าหมายในสมัยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง พ.ศ. 2444 - 2456) สำหรับเกาะต่างๆ ในอ่าวพังงา เดิมคงขึ้นกับเมืองกลางทั้งหมด เพราะนอกจากจะปรากฏชื่อเกาะยาวว่าเป็นเขตแดนเมืองกลางแล้ว พงศาวดารเมืองกลางยังได้กล่าวถึงเขต รายนี้นี้ หนีปู เหล่าป่าหยา (เกาะปูเหล่าป่าหยา คือเกาะปันหยีในปัจจุบัน) เดิมเป็นเขตแขวงเมืองกลาง ดังนี้ “พระตะกั่วทุ่งถิ่นซึ่งเป็นพระยาตะกั่วทุ่งเป็นน้องเขยพระยาถลาง บุญคง ขอเอา เขารายปีหนีปูเหล่า ป่าหยา เกาะนมสาว ไปเป็นช่องแขวงขึ้นเมืองตะกั่วทุ่ง พระยาถลางบุญคงเห็นว่าพระยาตะกั่วทุ่งเป็นน้องเขย ก็ยอมให้” ชนกลุ่มแรกที่ได้มาตั้งถิ่นฐานเป็นพวกแรกบนเกาะถลาง คือพวกเงาะ (Negritos) ซึ่งน่าจะเป็นพวกเดียวกับเซมิง ซาไก ที่ยังมีอยู่ในแถบชายฝั่งตะวันตกของแหลมมลายูและอาศัยอยู่บนเกาะที่กระจัดกระจายอยู่ในทะเล อันดามัน ต่อมาพวกมอญก็แผ่ขยายลงมาจาก พะโค (Pegu) มาอยู่บริเวณนี้ สายหนึ่งของพวกนี้ ได้แก่ เซล่ง (Selung หรือ Salon) (พม่าเรียกชาวเล ว่า ฉลาง ไทยเพี้ยนมาเป็น ถลาง) หรือที่รู้จักกันว่า “ชาวเล” ซึ่งยังอาศัยอยู่ตามเกาะ ชายฝั่งในมหาสมุทรอินเดีย ทะเลอันดามัน ถัดจากชนสองกลุ่มนี้ก็มีพวกเดินเรือค้าขายมาจากอินเดียฝ่ายใต้ แถบอ่าวเบงกอล เข้ามาค้าขายและหาดีบุกบริเวณตะกั่วป่า และก็คงรู้จักเกาะถลางในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของตะกั่วป่าตั้งแต่ครั้งนี้ชาวอินเดียที่เข้ามาในยุคแรก ซึ่งพิจารณาจากจารึกที่พบที่ตะกั่วป่าสันนิษฐานได้ว่าเป็นพวกทราวิท (Dravidians) จากแคว้นกลิงค์และแคว้นอื่นๆ ทางใต้ฝั่งตะวันออกของชมพูทวีปซึ่งพูดภาษาทมิฬ ต่อมาพวกจีนเข้ามาอาศัยในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย จากนั้นก็มีฝรั่งชาติต่างๆ เข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานในเกาะถลาง ชาติแรกที่เข้ามาคือพวกโปรตุเกส ต่อมาคงเป็นฮอลันดา ฝรั่งเศสในตอนปลายกรุงศรีอยุธยา และอังกฤษคงเข้ามาในช่วงกรุงธนบุรี

สำหรับประชากรของเมืองกลางนั้น ได้มีการบันทึกไว้ในจดหมายเหตุของพ่อค้าชาวฝรั่งเศส พ.ศ. 2229 สมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า เมืองกลาง มีพลเมืองประมาณ 6,000 คน อยู่กันเป็นหมู่บ้านต่างๆ กันตามชายป่า พลเมืองค่อนข้างล้าหลังที่สุดของประเทศสยาม ดังข้อความที่ว่า “ในเกาะมีคนน้อย ทั้งหมดมีพลเมืองราว 6,000 คน รวมทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เกาะภูเก็ตนี้ไม่เป็นเมือง แต่มีราษฎรพลเมืองตั้งอยู่เป็นหมู่ๆ และหมู่บ้านนั้นก็มีความอยู่ชายป่าต่างๆ กัน แต่ถึงดังนั้นพวกราษฎรก็เรียกหมู่บ้านที่ใหญ่ที่สุดว่าเมือง พลเมืองในเกาะนี้เป็นคนป่าคนดง หรือถ้าจะใช้คำให้รู้สึกหน่อย ก็เป็นที่ไม่รู้จักกิริยาสุภาพ ซึ่งประเทศสยามทั้งพระราชอาณาเขต ไม่มีที่ใดจะมีคนเลวทรามเช่นนี้เลย ชาวเกาะนี้ซึ่งเป็นคนอาศัยอยู่ตามป่าตามดง”

ต่อมาอีกเกือบหนึ่งร้อยปี พ.ศ. 2327 (ค.ศ. 1784) กัปตันเจมส์ ฟอว์เรสต์ (Captain James Forrest) จะไป Rhio แต่เกิดอุบัติเหตุมาผ่านเกาะกลาง (Junk Ceylon) ได้ประมาณจำนวนประชากรเมืองกลางไว้ว่าช่วง พ.ศ. 2327 ซึ่งก่อนที่จะมีสงครามกับพม่าในปี พ.ศ. 2328 หนึ่งปี มีพลเมืองประมาณ 12,000 คน แต่พันเอก ยี.อี.เยริณี ได้ให้ความเห็นว่าจำนวนพลเมืองที่กัปตันฟอว์เรสต์ได้ไว้ นั้น น่าจะน้อยกว่าความเป็นจริง โดยคิดว่ากัปตันฟอว์เรสต์ไม่ได้มีโอกาสไปทั่วเกาะ พันเอก ยี.อี.เยริณี ว่าน่าจะมี พลเมืองประมาณ 15,000 – 20,000 คน ครั้นพ.ศ. 2452 (ร.ศ.128) พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ได้ทรงจดหมายเหตุว่า เมืองกลาง มีพลเมืองเดิม (พ.ศ. 2354) ประมาณ 20,000 คน ซึ่งห่างจากที่กัปตันฟอว์เรสต์อยู่ที่เมืองกลาง 25 ปี ดังนั้น ที่กัปตันฟอว์เรสต์คาดไว้ 12,000 คน อีก 25 ปีหลัง เพิ่มขึ้นเป็น 20,000 คน เพิ่มจากเดิม 8,000 คนนั้น ไม่น่าจะเป็นไปได้ ดังนั้นการคาดคะเนพลเมืองของพันเอก ยี.อี.เยริณี น่าจะถูกต้องมากกว่า ดังข้อความในจดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. 128 ว่า “ที่เมืองกลางนั้นไม่มีสิ่งอะไรที่ปรากฏแสดงให้เห็นว่า เคยเป็นเมืองใหญ่โตเพียงใด เพราะเป็นเมืองที่ไม่เคยมีกำแพงแรงเตยอะไรเลย ซึ่งไม่มีอะไรเหลือเป็นขึ้นเป็นอัน แต่บ้านคนยังมีอยู่แน่นหนาเดิมเคยมีพลเมืองถึงสองหมื่นในกาลบัดนี้คงมีอยู่แปดพันเศษ และทราบว่าเป็นจีนเสียมาก” ครั้นพ.ศ. 2367 มีพลเมืองเหลือเพียง 6,000 คน ซึ่งพลเมืองที่มีหลังสงครามระหว่างไทยกับพม่า สำหรับหมู่บ้านบนเกาะกลาง กัปตันฟอว์เรสต์ได้บันทึกไว้ว่า มีหมู่บ้านท่าเรือ(Terowa) มีวัดหนึ่งวัดมีบ้านเพียง 18 หลัง บ้านตะเคียน (Bankian) บ้านดอน (Bandon) ปากพระบ้านนาโน (Nanay) (เป็นหมู่บ้านของเมืองภูเก็ต) ซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ (S.E.) จากบ้านท่าเรือ แต่เป็นคนละหมู่บ้านกันชื่อเหมือนกัน ที่อยู่ตอนบนของบ้านดอน และบ้านตะเคียน บ้านลิพอน (Bandpon) อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือ บ้านท่ายาง (Tyang) อยู่ทางใต้ ห่างจากบ้านดอนนิดหน่อย บ้านชายทะเล (Tirtulay) อยู่ทางใต้ของบ้านดอนไปทางฝั่งตะวันตก บ้านโคกยาง (Bankonian) อยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือ จากบ้านท่าเรือทาง ฝั่งตะวันออก บ้านกะเทาะ (Banktan) อยู่ทางตะวันตกของ อ่าวบางเทา บ้านกะรน (Bandrun) เป็นหมู่บ้านของเมืองภูเก็ต บ้านสากู (Sagoo) บ้านระแงง (Bringing) (เป็นหมู่บ้านของเมืองภูเก็ต) Kakoing บ้านผักแฉด (Patrit) Tallong (เป็นหมู่บ้านของเมืองภูเก็ต) (ซึ่ง Mr.Kynnersley ได้เขียนในหนังสือ “Notes of Visists to phuket” ใน Journal Str. Br. R.A.S. Of January 1905 (No.42,p.12) ว่า phlung อาจพิมพ์ผิด และเป็นชื่อเดียวกับ Tallong ของ Capt. Forrest) บ้านปะตอง (Patong) (เป็นหมู่บ้านของเมืองภูเก็ต) เทาที่มีบันทึกเป็นหลักฐานไว้ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา แอมีสตัน ได้บันทึกไว้เมื่อมาเมืองกลางช่วง พ.ศ. 2243 – 2262 (ค.ศ. 1700 – ค.ศ. 1719) ว่าบ้านเมืองนั้นปกครองด้วย คนจีนที่กดขี่ขูดรีดประชาชน ประชาชนในสมัยนั้นยากจน ความเป็นอยู่อย่างง่าย และเป็นคนค่อนข้างจะเฉื่อยชา ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี ความเป็นอยู่ของชาวบ้านเมืองกลางก็คงประสบกับปัญหาท้อสมควรร จนกระทั่งมีการจํานอง จํานำเมี้ยกัน

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หลังสงครามไทยกับพม่า พ.ศ. 2328 ได้มีจดหมายเหตุของ เจ้ารัศมีไปถึงคุณท่าน (กัปตันฟรานซิส โลท์) ลงวันศุกร์ เดือนหกขึ้นสี่ค่ำ ปีมะแม นพศก (พ.ศ.2330) บอกให้ทราบว่าเมืองกลางในช่วงนั้นมีปัญหาข้าวยากมากแพง ต้องซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคจากต่างประเทศ ข้าวไร่ยังมีปัญหาโจรผู้ร้ายด้วย ดังข้อความในจดหมายเหตุว่า “เมืองกลางครั้งนี้เกิดกฏิลี อดข้าวปลาอาหารและของท่านซึ่งให้ไว้ซื้อข้าวแพงกิน ลิ่นแล้ว แลยัง แต่ผ้าเครื่องนุ่งห่มแลครั้นมา ณ เดือนสาม ขึ้นหกค่ำอายุผู้ร้ายลักผ้าเครื่อง นุ่งห่มลิ่นแล้ว ”

ครั้งประมาณ พ.ศ. 2367 หลัง หลังจากที่พักมาได้ดีเมืองกลางแตก ร้อยโทเจมส์ โลว์ได้บรรยายถึงสภาพของชาวเมืองกลางว่ามีชีวิตอยู่อย่างง่าย ๆ มีปัญหาในเรื่องเครื่องนุ่งห่มบ้าง โดยเฉพาะสตรี และเมื่อเปรียบระหว่างสตรีที่พึ่งงากับกลาง สตรีพึ่งงานั้นค่อนข้างสันโดษและเก็บตัวกว่า ดังข้อความที่ว่า “เท่าที่เห็น ปรากฏว่าชาวเมืองกลางดำเนินชีวิตไปอย่างง่าย ๆ ตั้งแต่เกาะกลางเริ่มเสื่อม พวกเขาก็ถูกกำหนดให้อยู่ใต้การปกครองของเมืองพึ่งงา พวกผู้หญิงมีความลำบากอยู่บ้างในการนุ่งห่ม เมื่อเรามาถึงนั้น เห็นพวกเขามีผ้าชิ้นเล็ก ๆ ปกปิดร่างกายเหนือเอวขึ้นไปหรือไม่มีเลย แต่ที่เป็นเช่นนี้ มีร่องรอยว่าเป็นเหตุผลทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่ไม่รู้ว่าจะไร สวยอะไรงาม เพราะหลังจากนั้น พวกเขาได้แต่งกายดีขึ้นทันที โดยใช้ผ้าแพรห่มเพิ่มจากเสื้อผ้าอื่น ๆ แพร่นี้เป็นผ้าผืนยาว ซึ่งใช้พันรอบเอว แล้วตัวขึ้นไปเหนือบ่าข้างซ้าย และพาดขวางหน้าอก” “บรรดาสตรีที่พึ่งงาเก็บตัวอยู่สันโดษมากกว่าบรรดาสตรีที่กลาง” และร้อยโทเจมส์ โลว์ ได้พูดถึงสตรีพึ่งงาว่าต้องทำงานทุกอย่าง แบกภาระมากเพราะพวกผู้ชายนั้นต้องรับใช้บ้านเมืองปีละหลายเดือน ดังนั้น หน้าที่ต่าง ๆ จึงต้องตกกับสตรี และคิดว่าสตรีกลางก็ทำเหมือนกัน ดังข้อความที่ว่า “ข้อกำหนดที่พวกผู้ชายต้องมีหน้าที่รับใช้บ้านเมืองปีละหลายเดือนพวกผู้หญิง จึงต้องแบกภาระงานหนักต่าง ๆ ที่พวกผู้ชายต้องทำเอาไว้ ฉะนั้นพวกผู้หญิงเหล่านี้ก็ยอมจำเป็นอยู่เองที่จะต้องหาเลี้ยงตนเองขณะที่สามีของตนไม่อยู่ หญิงพวกนี้ต้องทำนา ปลูกผักและทอผ้า หรือมีฉะนั้นก็ค้าขายในตลาดเล็ก ๆ” ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ตลอดระยะเวลาตั้งแต่อดีตเท่าที่มีเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชาวเมืองกลางหาได้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีไม่

ลักษณะสังคมและเศรษฐกิจ

บ้านเรือนในช่วงที่กัปตันฟอร์เรสต์ไป – มาเกาะกลางประมาณ พ.ศ. 2327 ได้บรรยายสภาพของบ้านเรือนของชาวกลางว่า ทำด้วยไม้ยกพื้นสูงและหลังคาทำด้วยใบพวกปาล์ม (Palm leaves) (ปาล์มเป็นพันธุ์ไม้ตระกูลใหญ่ตระกูลหนึ่ง ที่มีด้วยกันมากกว่า 4,000 ชนิด หลายสิบหลายร้อยชนิดเป็นปาล์มที่มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์โดยตรงในการนำผลผลิตมาเป็นอาหาร เครื่องใช้ไม้สอย และวัสดุก่อสร้าง มีคุณค่าในทางเศรษฐกิจอย่างสำคัญ ตัวอย่างปาล์มที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจที่สำคัญก็คือ มะพร้าว ปาล์มน้ำมัน อินทผาลัม หวาย หมากสง ตาลตะโดนด ชิด ปาล์ม ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ไม้ที่มีถิ่นกำเนิดในเขตโซนร้อน ดังนั้น ปาล์ม จึงเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของประเทศที่มีอากาศอบอุ่น และประเทศร้อน) ซึ่งใช้ทั่วไปในประเทศมาเลเซีย หลังจากนั้นมาประมาณ 40 ปี พ.ศ. 2367 ร้อยโท เจมส์ โลว์ ได้บรรยาย ถึงสภาพวัดที่บ้านท่าเรือว่าเป็นเรือนมุงแฝก (แฝก เป็นชื่อหญ้าชนิดหนึ่ง (Veteriaspebies) ในวงศ์ Graminea ขึ้นเป็นกอ ใบยาว ไข่มุกหลังคา ใช้ทำยาไต้) โกรโรโกโส ซึ่งทำให้คาดว่าบ้านราษฎรก็คงเป็นอย่างเดียวกัน

การประกอบอาชีพของชาวเมืองกลางแต่เดิมมาไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ราวประมาณ พ.ศ. 2229 พ่อค้าฝรั่งเศสที่มาทำการค้าที่เมืองกลางได้เขียนไว้ในจดหมายเหตุว่าชาวกลางนั้นทำมาหากินด้วยการตัดฟัน ทำนา และขุดแร่ดีบุก เพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอุปโภคบริโภค ดังข้อความที่ว่า “ไม่ทำการงานที่แปลกอย่างใดเลย ทั้งวิชาความรู้ก็ไม่ต้องเสาะแสวงหา การที่ทำอยู่ในทุกวันนี้ ก็เพียงแต่ตัดฟัน ทำนา และขุดดินเพื่อร่อนหาดีบุกเท่านั้น ”

การทำนานั้น ส่วนมากทำในตอนกลางของเกาะ (ปัจจุบันการทำนาทำกันที่บ้านไม้ขาว บ้านพม่าลง บ้านพรุสมภาร บ้านเหรียญ บ้านดอน บ้านโคกโดนดบ้านยา บ้านกล้วย บ้านลิพอน บ้านบางแป บ้านป่าลือก บ้านป่าสัก ตอนกลางเกาะที่มีการทำนามากระหว่างบ้านพรุสมภารบ้านเหรียญ บ้านดอน) และในราว พ.ศ. 2327 กัปตันฟอร์เรสต์ ได้บันทึกไว้ว่าเมืองกลางนอกจากมีการ ทำนาแล้ว ยังมีการปลูกพืชเศรษฐกิจในครัวเรือนอีกด้วย เช่น มะนาว ส้ม และ Pummel noses นอกจากนั้น ก็ยังปลูกแตงโม ซึ่งคงปลูกทั่วไปมีปริมาณพอสมควร ดังข้อความในหนังสือที่แม่ปราง (พลเมืองคนหนึ่งของเมืองกลาง) มีไปถึงพระยาราช (กัปตันฟรานซิส โลท์) ว่า “แลครั้นจะหาสิ่งอันใดฝากมาแก่พระคุณท่านไม่ทันจัดได้แต่ลูกแตงสิบลูก ฝากให้มาแก่พระคุณท่าน ” และข้อความในจดหมายที่พระยาตรีศรีพิชัยสงคราม (เทียน ประทีป ณ ถลาง) เจ้าพระยาถลางมีไปถึงพระยาราชกัปตันที่ว่า “แลข้าพเจ้าจัดได้ลูกแตงเงินแลไก่ให้มาแก่ท่านลูกแตงเงิน 50 ลูก ไก่ 100 ตัว ให้มาแก่ท่านเป็นกับข้าวพลาถก่อน ”

ในราว พ.ศ. 2367 ร้อยโท เจมส์ โลว์ ได้บันทึกในจดหมายเหตุที่น่าสนใจเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินเมืองกลางว่า เหมาะสมกับการปลูกเครื่องเทศและพริกไทย ผลไม้เมืองร้อน พืชผักสำหรับประกอบอาหารยุโรปไว้ว่า “กลางมีดินอุดมสมบูรณ์ ชาวพื้นเมืองได้ทดลองความจริงนี้แล้ว และโดยไม่มีลมหนาวรบกวนในช่วงระยะเวลาอันนาน และต้องอยู่ในเขตอิทธิพลของลมมรสุมจึงทำให้สามารถปลูกเครื่องเทศและพริกไทยได้ดีรวมทั้งผลไม้เมืองร้อนทั้งหมดและพืชผักสำหรับประกอบอาหารยุโรป ภูเขาที่มีความสูงพอประมาณ และลาดต่ำลงไปเป็นหุบเขา ต่างได้รับการปรับปรุงอย่างดีเพื่อให้เป็นที่สำหรับทำการเพาะปลูก ทำไร่กาแพได้ เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ต้นกาแพ ปลูกขึ้นนอกงามดีในเกาะปีนังเฉพาะบางแห่ง บางแห่งก็ไม่ได้ผลมากนัก ทั้งนี้เนื่องมาจากความสูงชันของภูเขาที่ปลูก พื้นดินที่เป็นที่ต่ำ เหมาะอย่างยิ่งสำหรับปลูกข้าว ซึ่งขณะนี้ที่นั่น ได้เมล็ดข้าวมากเกินปริมาณความต้องการของพลเมือง เป็นดินหลายแห่งใกล้ๆ อ่าวซึ่งมีท่าจอดเรืออยู่ภายในนั้นเคยได้รับการถากถาง ให้โล่งเตียนเพื่อปลูกต้นไม้ แต่เดี๋ยวนี้ดินเหล่านี้ได้กลับโถมลงไปอยู่ในสภาพเป็นปากว่างอย่างเดิม ”

นอกจากเมืองกลางจะมีการเกษตรแล้ว ยังทำการปศุสัตว์ด้วย แม้ว่าจะทำน้อยไม่เพียงพอแก่การบริโภค การเลี้ยงสัตว์นั้น ช่วงแรกๆ ก็คงเป็นโคเป็นส่วนมาก ดั้งบันทึกที่พ่อค้า ชาวฝรั่งเศสได้บันทึกข้อความที่ว่า “และแรดนั้น บางทีพวกเราก็ต้องรับประทานเป็นอาหารต่างเนื้อโคก็มี” ครั้งหลังจากนั้นอีกประมาณหนึ่งร้อยปีการปศุสัตว์ของเมืองกลางก็เจริญขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ประมาณ พ.ศ. 2330 ในจดหมายที่พระยาศิริพิชัยสงคราม (เทียน ประทีป ณ ถลาง) เจ้าพระยาถลาง มีไปถึงพระยาราชกปิตัน (กปิตัน ฟรานซิส โลท์) ที่ว่า “แลไก่ให้มาแก่ท่าน ไก่ 100 ตัว ให้มาแก่ท่านเป็นกับข้าวพลาทก่อน” และอีกประมาณสามสิบกว่าปีต่อมา พ.ศ. 2367 ร้อยโท เจมส์ โลว์ ได้บันทึกเกี่ยวกับการปศุสัตว์ของเมืองกลางว่า เมืองกลางเลี้ยงควายเป็นจำนวนมากทั้งเลี้ยงหมูป่า หมูบ้านด้วย เป็ด ไก่ เลี้ยงไม่มาก ดั้งข้อความในจดหมายเหตุที่ว่า “ถลางไม่ฝึกหัดช้างป่า และประชาชนก็ขาดแคลนจนไม่อาจจะหาช้างเชื่องๆ ได้ตามที่ต้องการ พวกเขาไม่มีทั้งแกะ แพะ และม้า แต่เขามีควายเป็นจำนวนมากและมีหมูทั้งหมูป่าและหมูบ้าน เป็ดไก่ที่เป็นสัตว์เลี้ยงธรรมดาๆ มีไม่มากนัก เราจึงไม่อาจหามาสะสมไว้เป็นอาหารของคณะเราได้” (นันทา วรเนติวงศ์ ผู้แปล)

สำหรับการประมงนั้น สันนิษฐานว่าคงมีมานานแล้ว เพราะคนพื้นเมืองเดิมก็คือชาวเล ซึ่งมีชีวิตอยู่กับทะเล ครั้น พ.ศ. 2367 ร้อยโท เจมส์ โลว์ ได้บันทึกในจดหมายเหตุถึงความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ และกล่าวว่าการประมงทำได้ทุกฤดูกาล ดั้งข้อความในจดหมายเหตุที่ว่า “ชายฝั่งทะเลและอ่าวเล็กอ่าวน้อยมีปลาตัวงามๆ ชุกชุม และเป็นที่อาศัยกำบังคลื่นลมได้ดีมาก จนพวกชาวประมงสามารถประกอบอาชีพของตนได้ทุกฤดูกาล” สำหรับอาชีพที่สำคัญที่สุด และเป็นอาชีพที่ทำให้ประชาชนเมืองกลางดำรงอยู่ได้ก็คือ การขุดแร่ดีบุกแล้วนำไปแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภค ดั้งข้อความในจดหมายเหตุของพ่อค้าฝรั่งเศสที่ว่า “แร่ดีบุกนี้เป็นสิ่งสำคัญของเมืองนี้ และที่ได้เกิดมีการค้าขายและที่ชาวเมืองได้อยู่เลี้ยงชีพไปได้ก็โดยอาศัยแร่ดีบุกนี้เอง เพราะพวกชาวเมืองขุดแร่ดีบุกได้ ก็เอาแร่ นั้นไปแลกเปลี่ยนกับพ่อค้าซึ่งนำสินค้ามาจากภายนอกเพื่อเอามาแลกเปลี่ยนกับดีบุกนั่นเอง”

หนังสืออ้างอิง

กรมศิลปากร. 2532. ถลาง ภูเก็ต และชายฝั่งทะเลอันดามัน โบราณคดีประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์และเศรษฐกิจ. อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป : กรุงเทพฯ